

это выяснение составило необходимый этап формирования его творческой индивидуальности, что, в конечном счете, определяет главную цель обучения профессионального композитора.

Литература

1. Барсова И. Раннее творчество Александра Мосолова (двадцатые годы) / И. Барсова // А.В. Мосолов. Статьи и воспоминания: Музыка. – М., 1986. – С. 67–81.
2. Зейфас Н. Concerto grosso в творчестве Генделя / Н. Зейфас. – М. : Музыка, 1980. – 80 с.
3. Иванова І.Л. Інструментальний концерт 80-х років: деякі тенденції розвитку жанру (на прикладі творів композиторів харківської школи) / І.Л. Иванова, А.А. Мізатова // Музична Харківщина : зб. наук. праць Харківського інституту мистецтв. – Харків, 1992. – С. 50–61.
4. Клименко В. Фортепианный концерт G-dur М. Равеля; правило игры – “игра с правилом”? / В. Клименко // Київське музикознавство : зб. ст. – К. : Київське державне вище музичне училище ім. Р.М. Глієра, 1998. – Вип. 1. – С. 227–239.
5. Лобанова М. Концертные принципы Д Шостаковича в свете проблемы современной диалогистики / М. Лобанова // Проблемы музыкальной науки : сб. ст. – М. : Советский композитор, 1985. – Вип. 6.
6. Торган Я. Фортепианные концерты Брамса в свете эволюции данного жанра в первой половине XIX века : авт. дис... канд. иск. / Я. Торган. – К., 1978. – 34 с.
7. Тукова И. Роль жанрового обозначения в понимании музыкального произведения / И. Тукова // Семантичні аспекти слова в музичному творі : Науковий вісник НМАУ. – К., 2003. – Вип. 28. – С. 74–81.
8. Холопова В. Альфред Шнитке: Очерк жизни и творчества / В. Холопова, Е. Чigareва. – М. : Советский композитор, 1990. – 350 с.
9. Холопов Ю. Изменяющееся и неизменное в эволюции музыкального мышления / Ю. Холопов // Проблемы традиций и новаторства в современной музыке. – М. : Советский композитор, 1982. – С. 52–104.
10. Широкова В. О прототипах метроритмической организации тематизма concerto grosso в музыке Барокко / В. Широкова // Ритм и форма : сб. ст. – СПб. : Союз художников, 2000. – С. 58–96.
11. Шнитке А. На пути воплощения новой идеи / А. Шнитке // Проблемы традиций и новаторства в современной музыке. – М. : Советский композитор, 1982. – С. 104–107.
12. Эпштейн М. Парадоксы новизны. О литературном развитии XIX–XX веков / М. Эпштейн. – М. : Советский писатель, 1988. – 415 с.

КАРАСЬОВА О.В.

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ХАРКІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Орієнтація України на входження до європейського освітнього простору, приєднання до Болонського процесу вимагає нових стратегічних рішень щодо підготовки майбутніх фахівців, конкурентоспроможних на європейському ринку праці. Головним завданням сучасної вищої освіти в контексті євроінтеграції є досягнення більш високих якісних характеристик навчального процесу шляхом запровадження методів навчання, що сприятимуть формуванню у студентів інтересу до знань, потреби в навчанні, постійному самовдосконаленні, усвідомленні необхідності безперервної освіти протягом усього життя.

Сучасна вища школа перебуває в тісному зв'язку з національними традиціями, історією педагогічної думки України, тому вирішення її сьогоденних проблем пов'язане із систематичним науковим вивченням накопиченого досвіду, оскільки врахування досягнень і помилок у ретроспективному огляді дають змогу вдосконалити шляхи побудови гармонійної системи вищої освіти в незалежній Україні.

Системний аналіз змісту наукової літератури з питань пошуку нових шляхів якісної освіти переконав, що в сучасних вищих навчальних закладах велика увага приділяється організації самостійної роботи студентів. Цікаві дослідження науковців зосереджено навколо таких питань: організація самостійної діяльності студентів як крок до входження в Болонський процес (О. Кривильова), дослідницькі вміння як складова творчої особистості (О. Єгорова), інтерактивні технології навчання в підготовці майбутніх фахівців (В. Попов) та ін. Однак, на наш погляд, дієвим резервом у пошуках шляхів удосконалення цієї роботи є ефективний досвід минулого.

Мета статті – виявлення способів, форм, методів активізації самостійної роботи студентів у Харківському університеті другої половини XIX – початку XX ст. творче використання яких сприятиме вдосконаленню підготовки майбутніх фахівців.

Як показав аналіз історико-педагогічних джерел та архівних матеріалів, провідні фахівці Харківського університету другої половини XIX – початку XX ст. вважали одним з дієвих засобів підготовки висококваліфікованого спеціаліста планування та організацію самостійної роботи студентів.

Найбільш поширеними формами в організації самостійної роботи студентів у Харківському університеті були: самостійне читання й критичний аналіз студентами наукових праць; самостійне написання творів з наступним їх читанням в аудиторії чи на засіданнях наукового гуртка та публікацією в університетських виданнях; завчання напам'ять уривків творів як зразків “правильності, пристойності, природності й виразності мови” (особливо з гуманітарних предметів); організація й проведення диспутів; самостійна на цілеспрямована підготовка студентів до іспитів за спеціально складеними іспитовими програмами з конкретних предметів; практика письмових відповідей на запитання викладача тощо.

Видатний учений, етнограф, педагог М. Сумцов першочергову увагу приділяв удосконаленню методики викладання, орієнтуючись на активізацію самостійності студентів в оволодінні майбутньою спеціальністю. Аналіз педагогічної та епістолярної спадщини видатного українського освітянина переконав, що, складаючи свої навчальні курси та нові навчальні програми, він обов'язково передбачав використання різних методів і прийомів з організації самостійної роботи студентів.

Найбільш оптимальним у досягненні позитивного результату в організації самостійної роботи студентів М. Сумцов вважав їх участь у науково-дослідній роботі. У статті “Щодо питання про складання порадики для студентів імператорського Харківського університету” вчений-викладач наголошував, що головним завданням професорів університету є сприяння самостійній роботі студентів в оволодінні навчальним матеріалом. Із цією метою він рекомендував укладати систематичні порадики для студентів на допомогу їм у самостійному оволодінні частиною навчального матеріалу, тлумачити й групувати вказівки до навчальних посібників для роботи в науково-дослідних кабінетах, клініках, лабораторіях, з чіткими вказівками: коли, в яких умовах, яким чином їх доцільно використовувати [6, с. 5].

Видатний педагог вважав, що діяльність наукових товариств могла б значною мірою активізувати самостійну роботу студентів, зокрема, сприяти засвоєнню студентами методичних прийомів, розвитку в них наукової спостережливості й критичного мислення. М. Сумцов був переконаним у необхідності ознайомлення студентів з роботою наукових товариств з метою їх підготовки до самостійної діяльності після навчання в університеті. Він радив приділяти увагу залученню студентів

нтів до такого методу організації й активізації самостійної роботи студентів, як написання творів з їх обов'язковим заслуховуванням на засіданнях наукових товариств і публікацією в університетських виданнях [6].

Слід зазначити, що М. Сумцов радив професорам університету давати загальні тлумачення щодо необхідності розумової праці для студентів, їхньої активної участі в наукових товариствах університету, пояснювати їм існуючі формальні й правові обмеження, програми, статuti, видання, час засідань кожного товариства, а також повідомляти про ті інстанції, де вони можуть отримати довідки й пояснення. Вчений був переконаний у тому, що “за таких умов університетська молодь не буде відрізанним шматком, не буде вести порожнього політиканства...” [6, с. 7].

Аналіз “Тематичного плану для дослідницької роботи з вивчення дитячих казок” М. Сумцова показав, що видатний учений одним із чинників організації самостійної роботи студентів вважав навчання їх методів і прийомів науково-дослідної роботи, у процесі якої вони можуть розвинути своє наукове мислення, набути вмінь і навичок самостійно робити висновки й обґрунтовувати їх. Особливу увагу він приділяв такому прийому, як критичний аналіз твору при його самостійному дослідженні [4].

Як свідчить аналіз праці М. Сумцова “Кафедра історії російської мови та словесності імператорського Харківського університету з 1805 по 1905 рр.”, однією з форм активізації самостійної роботи студентів автор вважав диспут, який мав характер жвавої й цікавої бесіди. На його заняттях з російської словесності студенти приносили свої твори професору для їх критичного розбору ним самим чи іншими студентами за його дорученням, які приходили до аудиторії із заздалегідь підготовленими запереченнями й, таким чином, між автором та його опонентами розпочинався диспут [7, с. 9].

Аналіз праць М. Сумцова переконав, що автор багато часу приділяв організації й активізації самостійної роботи студентів у позанавчальний час. Про це свідчить програма іспиту з історії літератури, яка була поділена на 12 тематичних розділів і вміщувала запитання за вже вивченим матеріалом та запитання, які вимагали самостійного дослідження (наприклад, вплив реформи Петра I на розвиток російського мистецтва; насильницькі зміни в галузі російського мистецтва; поширення в Росії предметів іноземного мистецтва; направлення російської молоді за кордон для вивчення мистецтва; становище художників після смерті Петра I й стан російського мистецтва; російські баталісти; твори російського мистецтва останніх років та інші [3].

Аналіз архівних матеріалів дав можливість виявити методи, способи й прийоми організації самостійної роботи на кафедрі російської мови та словесності у 50-х рр. XIX ст. імператорського Харківського університету.

Професор М. Костир під час викладання в університеті з 1850–1853 рр. вимагав від студентів щорічного подання на кафедру не менше між двох самостійно написаних ними творів. Тих студентів, які не зробили цього у визначений час своїх праць, не переводились на інший курс навчання [7, с. 10].

Видатний філолог О. Потебня багато уваги приділяв такому прийому активізації самостійної роботи студентів, як пояснення та демонстрація прийомів граматичного розбору речення чи його членів. Так, наприклад, у “Нотатках з російської граматики” він присвятив цілий розділ тому, як визначити наявність граматичної форми у певному слові, пояснював основи утворення та руйнування граматичних форм, виділяв труднощі при характеристиці речення та його членів за допомогою компаративного аналізу мови минулого століття [5]. Наведені тлумачення були спрямовані на допомогу студентам при самостійній роботі над текстом.

Аналіз праці відомого харківського філолога, історика й етнографа І. Срезневського “Зауваження про первісний курс російської мови” показав, що видатний учений також багато уваги приділяв організації самостійної роботи як на аудиторних заняттях, так і при підготовці студентів до занять удома. Він вважав, що для вивчення російської мови студентам потрібен не підручник, а допоміжна книга прикладів; що завчати напам’ять студенти повинні не сторінки підручника, а зразки на основі вибраних місць з кращих творів словесності”. І. Срезневський радив викладачам давати студентам заздалегідь те, що саме вони будуть читати й аналізувати на заняттях, а самим студентам учений радив передусім уважно прочитати або вивчити напам’ять уривок твору за вказівками викладача та спрямувати свою увагу на загальний зміст статті, на витоки її написання, а також на літери й знаки [8, с. 8].

Згідно з висновком І. Срезневського, починати аудиторні заняття треба з читання й вивчення напам’ять вибраних місць, які супроводжувались усним переказом прочитаного й вивченого кожним студентом по черзі [6, с. 8]. Після читання й пояснення статті, на його погляд, усі студенти повинні були брати участь у її аналізі, виправляючи один одного за вказівками викладача. Аналіз “Посібника до читання Гомера” І. Срезневського показав, що вчений багато уваги приділяв повторенню навчального матеріалу як одному з прийомів активізації самостійної роботи. У кінці посібника він подав пояснення правил читання й розбору слів, програму для повторення вивченого, яка вміщувала питання з граматики, лексики, географії, міфології та культури [9, с. 78–80].

Один з найбільш відомих дослідників історії античності академік В. Бузескул великого значення надавав залученню студентів до використання порівняльного методу у вивченні історії античності. Вчений залучав студентів до самостійного дослідження в таких напрямках: визначення причин; становлення ідеї її розвитку; еволюції; причинності явищ; узагальнення, на основі чого студенти робили висновки, підгрунтям яких було власне дослідження, що однакові причини й умови є основою однакових наслідків [1, с. 222–223].

Індивідуальним прийомом активізації самостійної роботи студентів, який використовував М. Лавровський у викладанні історії педагогіки, була практика письмових відповідей у формі аналізу (переважно у сфері дидактики) попередньо поставлених запитань, які студенти повинні були дати на основі запропонованих першоджерел; усні відповіді студентів з елементами самостійного аналізу на заздалегідь задані теми [7, с. 17].

Як показав аналіз матеріалів, з огляду на тему дослідження, вчені Харківського університету приділяли багато уваги такому прийому активізації самостійної роботи студентів, як демонстрація матеріалу при лекційному викладенні предметів природничого циклу та пояснення викладачем методів дослідження. При цьому студенти на практичних заняттях повинні були самостійно виконувати ряд завдань.

Так, видатний український фізіолог В. Данилевський приділяв велику увагу демонстрації матеріалу при лекційному викладенні. В одному зі своїх листів М. Пильчикову він висловив навіть подяку за X-фотограму жаб, яка викликала інтерес у слухачів, та просив надіслати інші фотографії людського тіла для публічної лекції про значення X-промінів для медицини [2].

Висновки. Отже, аналіз теоретичних поглядів та педагогічної діяльності відомих представників професорсько-викладацького складу Харківського університету другої половини XIX – початку XX ст. дав можливість зробити висновок: запропоновані ними форми й методи в організації самостійної роботи студентів ви-

щикх навчальних закладів можуть бути творчо осмислені та використані в практиці підготовки спеціалістів вищої ланки.

Література

1. Бузескул В.П. Commentationes Nikitinianae. Сборник статей по классической филологии в честь Петра Васильевича Никитина по поводу 30-летия служения его русскому просвещению 1871–1901 / В.П.Бузескул. – СПб. : Тип-ия “В.С.Балашев и К”, 1901. – 364 с.
2. КГІА, ф. 2047, оп.1., ед.уч.559, Письмо Данилевського В. Пильчикову М.Д., кол-во кадрoв 10; 7; 6; 5.
3. КГІА, ф. 2052, оп. 1., Іспитова програма з історії літератури по проекту М.Ф. Сумцова. Чернетка. Б/д., 2 арк.
4. КГІА, ф. 2052, оп.1, М.Ф. Сумцов. Тематичний план для дослідницької роботи по вивченню дитячих казок . Б/д., 2 арк.
5. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. Введение / А.А. Потебня. – Воронеж : Тип-ия Н.Д. Гольдштейн, 1874. – 540 с.
6. Сумцов Н.О. К вопросу о составлении руководства для студентов имп. Харьковского университета / Н.О. Сумцов. – Х., 1897. – 7 с.
7. Сумцов Н.Ф. Кафедра истории русского языка и словесности в императорском Харьковском университете с 1805 по 1905 г. / Н.Ф. Сумцов. – СПб. : Тип -ия Импер. Акад. наук, 1905. – 21 с.
8. Срезневский И.И. Замечания о первоначальном курсе русского языка И.И. Срезневского / И.И. Срезневский. – СПб., 1899. –36 с.
9. Срезневский И.И. Пособие к чтению Гомера. Выпуск I. Этимология Гомеровского диалекта и комментарии на 1-ю песнь Одиссеи / И.И. Срезневский. – СПб., 1875. – 80 с.

КАЧИНСЬКА І.О.

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПОНЯТТЯ “ОБРАЗ УЧИТЕЛЯ” В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОСТОРІ У 70–80-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У період активного пошуку варіативних систем та моделей, інноваційних технологій і методик професійної підготовки педагогічних кадрів на рівні світових стандартів та здобутків цивілізації особливого значення набувають історичний досвід і наукові концепції минулого, які є джерелом розв’язання актуальних питань сьогодення та майбутнього, зокрема питання підвищення статусу професії вчителя, його престижності та значення.

Розробленням наукових основ підготовки вчительських кадрів, визначенням ролі та місця вчителя, його моральних та професійних якостей займалися відомі педагоги й державні діячі: Г. Ващенко, В. Вернадський, В. Винниченко, Б. Грінченко, М. Грушевський, О. Духнович, А. Макаренко, І. Огієнко, М. Пирогов, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський, І. Франко, Я. Чепіга та ін. Проте проблема образу педагога як втілення його особистісно-професійних якостей контексті популяризації професії залишилася поза увагою дослідників.

Мета статті – розкрити сутність і зміст поняття “образ учителя” в науково-педагогічному просторі 70–80-х рр. ХХ ст.

Поняття “образ” є ключовим у науковій термінології різних наук. Діапазон наукових інтересів дослідників детермінували широкий спектр його визначень, сутності та змісту.

Доцільно розглянути сутність досліджуваного поняття як смислової категорії. У тлумачному словнику зазначено, що “образ” – це живе, наочне уявлення про когось чи щось. Водночас під “образом” розуміють вигляд [1].

“Образ”, як основне поняття, зустрічаємо в науковому обігу таких дисциплін, як філософія, соціологія, психологія, естетика, література тощо.